

CUMHURİYETİN IŞIĞIYLA PARLAYAN BİR KUTUP YILDIZI: Nüzhet Gökdoğan

İlk Türk astronom, ilk Türk kadın dekan. Atatürk'ün talimatıyla Fransa'ya gönderildi. Tutkuyla bağlanacağı ve kariyerini üzerine inşa edeceği kadim disiplin astronomiyle tanıştı... yürüttüğü bilimsel çalışmalarla, yer aldığı derneklerle, yazdığı ve çevirdiği ders kitaplarıyla tam 46 yıl boyunca astronomi bilimine katkı sundu

Aliye Yeşim Yaman (aliye.yaman@bites.com.tr – Ankara)

Ali Berkol (ali.berkol@bites.com.tr – Ankara)

Gözde Kara (karagzde@yahoo.com.tr – Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri Projesi – Münih)

1910 senesinin başlarında; dönüşleri düzenli olarak tahmin edilebilen ilk kuyruklu yıldız olan Halley Kuyruklu Yıldızı'nın dünyaya çarpacağı ve yaşamı sona erdireceği söylentisi kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Dönemin bilim insanlarının uyarıları ve basında bu çarpışmaya dair kıyamet senaryoları arttıkça kitlesel korku da arttı. Şubat 1910'da Fransız gökbilimci Flammarion'un kuyruklu yıldızın kuyruğunda ölümcül siyanojen gazının keşfedildiğine ve bu gazın atmosfere nüfuz ettiğinde tüm yaşamı yok edebileceğine dair açıklaması büyük bir paniğe yol açtı, New York Times bu korkunç uyarıyı manşetten verdi.

Dönemin bazı bilim insanları kuyruklu yıldızın geçişinin bahsedildiği gibi bir kıyametin habercisi olmadığını söylese de korku çoktan yayılmıştı. En çok satanlarda gaz maskeleri bir numara oturmuş, gazdan koruduğu söylenen haplar ve koruyucu şemsiyeler piyasaya çıkmıştı. Nisan ayında insanlar Halley Kuyruklu Yıldızı'nı dünyaya yaklaşıken gördü ve tüm dünya nefesini tutarak Halley'in dünyaya en yakın konumdan geçeceğini 18 Mayıs'ı beklemeye başladı. Tarih gelip çattı ve elbette korkulduğu gibi olmadı. Halley Kuyruklu Yıldızı, yaşamı son erdirmeyen, insanlığın sonunu getirmeden dünyanın yanında öylece geçip gitti. Kuyruklu yıldızla ilgili haberler kayboldukça yarattığı korku da popülerliği de zamanla sönüp gitti. Ancak tesadüf odur ki meşhur kuyruklu yıldız Halley'in dünyaya bu ziyaretinden birkaç ay sonra, kısa bir süre sonra kurulacak yepyeni bir devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin, ilk kadın gökbilimcisi, yaşamını kına-tı gözlemeye, anlamaya ve evrenin sınırlarının ötesini gör-

meye adanmış başarılı astronom Nüzhet Gökdoğan dünyaya gözlerini açtı.

Atatürk'ün talimatıyla Fransa'ya gönderildi

14 Ağustos 1910'da İstanbul'da dünyaya geldi Nüzhet Gökdoğan. Babası Atatürk'ün silah arkadaşlarından Zihni Toydemir, annesi Nebiye Hanım'dı. Eğitim hayatına Alman Mektebi'nde başlayan Gökdoğan, 1928'de Erenköy Kız Lisesi'nden birincilikle mezun oldu. Aynı yıl devlet bursunu kazanarak matematik ve fen alanlarında eğitim almak üzere Atatürk'ün emriyle Fransa'ya gönderildi. Önce Lyon Kız Lisesi'nde Fransızca, ardından Lyon Erkek Lisesi'nde matematik eğitim aldı. Aynı yıllarda, daha sonra tutkuyla bağlanacağı ve kariyerini üzerine inşa edeceği kadim disiplin astronomiyle tanıştı. 1932'de Lyon Üniversitesi'nde matematik lisansını tamamlayan Gökdoğan, ertesi sene Paris Üniversitesi fizik bölümünde eğitim almaya ve Paris Gözlemevi'nde staj yapmaya başladı. Başarıyla geçirdiği stajın ve yıl sonu sınavlarının ardından Paris Gözlemevi'nde çalışmaya devam etmesi yönünde aldığı teklifleri "Atatürk'e hizmet borcum var" diyerek kati bir biçimde reddetti. Onun en büyük ideali, seneler önce Ulu Önder'e verdiği sözden güç alarak çıktığı bu yolda, zamanı geldiğinde geriye dönüp Atatürk'ün en kıymetli eseri cumhuriyete hizmet etmek, onu geliştirmek ve ilerletmek için çalışmaktır. Artık zamanı gelmişti, bu büyük amaç doğrultusunda hiç vakit kaybetmeden soluğu ülkesinde aldı.

1 numaralı tezin sahibi

1933'te ülkeye döndüğünde planlananın aksine çeşitli nedenlerle Kandilli Rasathanesi'nde çalışmaya başlamayınca çalışmalarına akademide devam etmeye ka-

rar verdi. Ord. Prof. Dr. Erwin Freundlich tarafından kurulan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Üniversitenin bahçesine modern bir gözlemevi kurulması için çalışmalar yürüten Gökdoğan ayrıca astronomiyle ilgili Türkçe kaynak sıkıntısını gidermek amacıyla üniversitedeki önemli kaynakların çevirilerini yaptı.

Ord. Prof. Dr. Freundlich'in danışmanlığında tamamladığı doktora tezi, fakülte kayıtlarına "1" numaralı tez olarak kaydedildi. Aynı enstitüye doçent olarak atanan ilk Türk oldu. 1936'da İstanbul Teknik Üniversitesi'ne müderris muavini olarak atandı ve bu kurumun ilk kadın çalışanı oldu. 1938'de bir dönem bayındırlık bakanı olarak görev yapan mimar Mukbil Gökdoğan'la evlendi. 1941'de kızı Gönül'ü, 1946'da oğlu Ömer Can'ı dünyaya getirdi. 1948'de profesörlüğe yükselen Nüzhet Hoca, aynı yıl Fen Fakültesi'ni temsil etmek üzere üniversite senatosuna seçilerek Cumhuriyeti'nin ilk kadın üniversite senatörü unvanının sahibi oldu. 1948'de Cahit Arf ve Mustafa İnan'la beraber "Türk Matematik Derneği"ni, 1949'da daha sonra çeşitli dönemlerde başkanlığını yürüttüğü "Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği"ni kurdu. 1954'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi dekanlığına seçilerek Türkiye'nin ilk kadın dekanı unvanını alan Gökdoğan, bu görevini 2 yıl sürdürdü.

Türk Astronomi Derneği'ni kurdu

Aynı yıl meslektaşlarıyla "Türk Astronomi Derneği"ni kurdu ve bu derneğin başkanlığını da 20 yıl boyunca yürüttü. 1958'de Astronomi kürsüsünün başına geçerek kürsü ve bölüm başkanlığı görevlerini 22 yıl boyunca devam ettirdi. Başkanlığında Fransa, İsviçre ve İtalya'dan çeşitli rasathanelerle birlikte araştırma programları geliştirdi. 1971'de "Kepler Sempozyumu"nu düzenleyerek bu sempozyumda bir tebliğ sundu. 1978'de ikinci kez dekan seçilen Gökdoğan, aynı yıl Silivri'de "II. Ulusal Astronomi Kongresi"ni düzenledi. Gökdoğan'ın bu kongredeki "Tüm

astronomların kullanacağı ve uluslararası nitelikli büyük bir gözlemevi kurmalıyız” sözleri büyük bir ilgi gördü. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Rumca dillerini çok iyi bilen Nüzhet Hoca; yürüttüğü bilimsel çalışmalarla, yer aldığı derneklerle, yazdığı ve çevirdiği ders kitaplarıyla tam 46 yıl boyunca astronomi bilimine katkı sundu. 1980’de dekanlık ve bölüm başkanlığı görevlerini sürdürdüğü sırada yaş haddinden emekli oldu.

Başarılarıyla adını astronomi tarihine “ilklerin kadını” olarak kazıyan, meslektaşlarının ve her daim “evladım” diyerek gözlerinin içine baktığı öğrencilerinin bugün hala büyük bir saygı ve hayranlıkla andığı Nüzhet Gökdoğan 23 Nisan 2003’te aramızdan ayrıldı. Onun hikayesi mesleğine aşkla, vatanına minnetle bağlı bir bilim insanının, örnek bir cumhuriyet kadınının tüm zorluklara rağmen başarılarla dolu ilham verici hikayesiydi. “Olğanüstü bir duygudur kainatı gözlemlemek” sözleriyle yaşamını adanmış; ona hayranı olduğu kainatı gözleme ve sınırların ötesine ulaşma özgürlüğünü veren; evreni, uzayı ve zamanı anlamlandırabilme hazzını yaşatan mesleğini, tarihin en büyük kurtuluş mücadelesiyle kurulan vatanında azimle sürdürmenin haklı gururunu yaşamı boyunca taşıdı. 20’li yaşlarının başında hevesli ve idealist genç bir kadın olarak gökyüzünü anlamaya gönül ve-

ren bu zarif, çalışkan ve başarılı cumhuriyet aydını Ata’nın en büyük mirası Cumhuriyeti kişiliğiyle, çalışmalarıyla, öncüsü olduklarıyla, başardıklarıyla ve ardında bıraktıklarıyla adeta bir kutup yıldızı gibi aydınlatı.

KAYNAKLAR

Feryal Saygılıgil, “Kainatta Bir Nokta Nüzhet Gökdoğan”, İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2010, 178.

“Atatürk’ün Kızları’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Kadın Astronomu, İlk Kadın Dekanı ve İlk Kadın Senatorü Nüzhet Toydemir Gökdoğan (1910-2003), Yavuz Unat, <http://www.bilimta-nih.org/pdfs/gokdogan.pdf>

“Göge bakan bir çift göz: Gökbilimin öncüsü Nüzhet Gökdoğan”, Gözde Kara (Cumhuriyetin Aydınlanma Öncüleri Projesi), Aposto, 01.12.2023, Son Erişim: 05.02.2024, <https://aposto.com/s/goge-bakan-bir-cift-goz-gokbilimin-ocusu-nuzhet-gokdogan>

“Türkiye’nin İlk Kadın Dekanı: Gökbilimci Nüzhet Gökdoğan”, Devrim Pinar Gürbüzöğlu, BOBO Scope, 20.10.2022, Son Erişim: 05.02.2024, <https://boboscope.com/icerik/turkiye-nin-ilk-kadin-dekani-gokbilimci-nuzhet>

“Nüzhet Gökdoğan”, Türk Astronomi Derneği, Son Erişim: 05.02.2024, <https://www.tad.org.tr/ani-defteri/nuzhet-gokdogan>

“Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan”, Serdar Kutluer, İstanbul Teknik Üniversitesi Astronomi Kulübü, Son Erişim: 05.02.2024, <https://astronomi.itu.edu.tr/tarihte-bugun/prof-dr-nuzhet-gokdogan/>

“HATİCE NÜZHET GÖKDOĞAN”, Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği Resmi Kanalı, 18.07.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=SM5nXNveBZs>

Dijital Kültür

Tanol Türkoğlu

tanolturkoglu@gmail.com

DİJİTAL İÇİN DİNOZOR

Dijital uygarlığın temel enerji kaynağı (veri kümesi) olarak insanlık!

Dinozorların varlık sebebi milyonlarca yıl sonraki yaşam pratiğine fosil yakıt temin etmek miymiş? Buradan bakınca öyle görünüyor. Oradan bakınca? Özbilinç sahibi birer varlık olmadıkları için (en azından öyle biliniyorlar) oradan “bakabilmiş” bile değiller. Ama insan için durum farklı.

Özbilinç sahibi insan bakabiliyor. O nedenle de sorguluyor. Varlık sebebin nedir? Dinozor-insan gerilimi günümüze uyarlanır ve dinozorun yerine insan yerleştirilirse. İnsanın yerine? 21. yüzyılda bu role aday, yapay zekâ ile ortaya çıkacak yeni dijital varlıklar olabilir. Bu durumda insanın yaptığı-ettiği her şey yapay zekâ için, dijital varlıklar için birer “enerji kaynağı” olmak üzere kullanılacak hammaddeye dönüşebilir.

Tesadüfe bakın ki bugün altmışına merdiven dayamış çocuk ya da “prens” durumundaki yapay zekâ ile yapılmakta-edilmekte olan şey bunun ilksel bir örneğini teşkil ediyor. Şimdiye dek insanın üretmiş olduğu her bilgi kırıntısı, yapay zekâ eğitiminde kullanmak üzere veri kümesine dönüştürülüyor. Ocak ayı içinde eski İngiliz başbakanı Tony Blair bir bildiri yayınladı ve ciddi hastalıklara tedavi üretmek amacıyla İngiliz sağlık sistemindeki tüm teşhis-tedavi verilerinin yapay zekâ algoritmalarını beslemek üzere kullanıma açılmasını talep etti.

Bu tür talepler söz konusu olduğunda insanın aklına derhal o klasik “kız babası tespiti” geliyor: “Sevgili Tony! Sana ve işaret ettiğin çözüm önerisine güvenmiyorum değiliz. Ama çevreye güven olmaz ki!” Ya sonra o verileri İngiliz halkının genetiğini analiz etmek üzere kullanmak isteyenler kötü adamlar çıkarsa? Onlar nasıl engellenecek!

Bu açmazdan kurtulabilmek için, beklenenin aksine yapay zekâyı “insan kılıfında” üretmemek lazım. Yani insanın her özelliği illa ki yapay zekaya transfer edeceğiz diye bir başarı kriteri ya da beklentisi oluşturmamalı. Çünkü, hiçbir hayvanın ya da öteki canlı türlerinin bilmesini istemesek de malum insan mükemmel bir canlı türü değil! Metafizik bunu yüzyıllar öncesinden görmüş! Yapabileceğin tek kayda değer şey içindeki potansiyeli gerçekleştirmek demiş! Kendini bil! Adam kadmon, kâmil insan, üst-insan, transhüman, post-human (adını sen koy) ol!

Bir de şu var: Yapay zekâ ile gelecek dijital varlıkları farklı bir kategoride ele almak ne kadar doğru? Ya yapay zekâ ile yapmak istediğimiz şey aslında metafiziğin bu emrini yerine getirmektir? Kâmil insan mertebesine ulaşmak için illa ki bu bedende, bu görünüşte kalmamız şart mı? Örneğin sindirim sistemimizi gereksiz hale getirsek ve vücudumuz Çin Ali şekline bürünse. O zaman o vücutlu yaratıklara insan demeyecek miyiz?

Bu uzaklaşma kademeli olarak devam etse ve sonuçta “insan” diye bilinen şeyin özü, başka bir fiziksel yuvaya ulaşsa? Oradan bakınca bir sıkıntı olmayacak. Ama buradan bakınca “insanlık elden gidiyor” çılgınları koparmak abes değil!

Meteor teorisi doğruysa özbilinci olmadığımız varsaydığımız dinozorların pek de ontolojik kaygı duymadan bir anda yok oldukları düşünülebilir. Özbilinci olan insan ise Sokrates’ten beri bir yandan kaygılar okyanusunda boğulmamak için debeleniyor bir yandan da kanat takip uçmaya hazırlanıyor! İnsan bunu becerebilir mi sorusu tam doğru değil. Asıl soru: Yaşam (canlılık) bunu becerebilir mi? (İpucu: Biyolojik evrim).

